

על הלכה ואגדה

הרב עדין אבן ישראל, נשיא הישיבה

ראשי פרקים:

בין הלכה לאגדה

מה היא בעצם אגדה?

מהו הוא העיקר?

קשרי האגדה וההלכה

בין הלכה ואגדה

ביחסים שבין ההלכה והאגדה היה בזמנים ידועים מתח מסויים, כעין ריב סמוי בין שתי התגלויות אלו של התורה. גם בזמננו ניכר משהו של אי התאמה בין ההלכה והאגדה, ולפיכך מורגש הצורך לברר ברור נוסף דברים אחדים בדמיון ובהבדלים שבין הלכה ואגדה.

ראשית כל, יש פשוט צורך להגדיר את הדברים: להסביר בבהירות מהי הלכה ומהי אגדה. כי ההבדל שבין הלכה ואגדה הנראה בראשונה כה ברור ומובן מאליו מתגלה לאחר עיון נוסף כמסובך למדי, כפי שנראה להלן. אי הבהירות הזו מקורו במובן ידוע מכך שהחלוקה בין הלכה ואגדה היא חלוקה מאוחרת ביחס, שאף שניצניה והתחלתה נראים כבר בימי הבית השני, הרי חלוקה מובחנת ועקרונית לא נעשתה אולי עד לימי הגאונים.

אם להגדיר בקיצור את ההבדלים בין שני שטחים אלה של התורה, הרי אפשר להשתמש בהגדרה בלתי שלימה זו: ההלכה היא אותו חלק בתורה שמוציאים ממנו הוראות לחיים המעשיים, והאגדה היא - כל השאר. ברור שהאגדה אינה דבר מסויים ומוגדר, אלא היא כינוי כללי הכולל בתוכו פרטים רבים ושונים - מוסר, סיפורים, פירושים למקרא, אמרות, משלים ועצות וכמו כן גם שיטות פילוסופיות דתיות, קבלה ועוד.

בין ההלכה והאגדה, כלומר בין המתעסקים בהלכה במיוחד, ובין אלה שעסקו במיוחד באגדה היה, כאמור, לעיתים ריב מסויים, שהגיע לפעמים לכלל התבטאות חריפה, וביסודו עמד על השאלה: הלכה ואגדה, מה מהם הוא עיקר היהדות? היו דורות, תקופות ואנשים שעסקו רק בדברי ההלכה, והתייחסו בבוז מסויים לעוסקים באגדה, מאחר שראו באגדה רק תבלין ותוספת לעיקרה של התורה (שהיתה לדעתם זהה עם ההלכה), ומאידך גיסא היו אנשים ותקופות שבהם ראו באגדה, או בחלקים מסויים ממנה את עיקרה ותמציתה של התורה. וידועים הביטויים בספרי קבלה שדיברו על כך שההלכה היא רק גוף התורה, בעוד שהקבלה היא נשמת התורה, וממילא היא מעולה וחשובה יותר. וכמובן שבצד דעות מתוננות, ובצדם של אנשים שעמדו במובן ידוע מן הצד במחלוקת זו, היו גם אחרים שהביעו דעותיהם בחריפות יתרה בכל אחד מן הצדדים הללו, והגיעו עד לידי ביטול מוחלט של הצד שכנגד.

מה היא בעצם אגדה?

מבלי להכנס עדיין לעצם הבעיה בדבר היסודיות של ההלכה או האגדה, הרי יש צורך לברר שנית את הגבולות בין הלכה ואגדה. לכאורה ההגדרה שהלכה היא חלק התורה, שמוציאים ממנו הוראות מחייבות היא לפחות מספקת מבחינה חיצונית (אם כי כפי שאפשר לראות מיד אין בה תוכן פנימי). אולם כשנבחן את הדברים שנית, נראה שהגבולות אינם ברורים כלל. מובן וברור שמסיפור אגדה על מעשי דוד המלך אין להוציא הוראות מחייבות לעם ישראל, אולם מה ביחס לדברי מוסר המדברים על עניני הדרכים להגיע לאהבת ה' או ליראתו? הרי דברים אלה קשורים קשר הדוק במצוות יסודיות שבתורה (המצוה לאהוב את ה', לירוא ממנו, ולהאמין בו) ונובעות מהם הוראות ביחס לדברים השייכים לאותם השטחים. ובכן, אם נלך בהתאם להגדרתנו הראשונה, הרי שכל הענינים הללו שייכים לתחום ההלכה. אם נמשיך מעט בכיוון זה נראה שרבים הם הדברים, הלכה למעשה, הנובעים מספרי קבלה שונים, שאף הם שייכים למסגרת הכוללת של האגדה. ומאחר שכך, הרי נצטרך לכלול אף את הספרים הללו בכלל ספרי ההלכה. (ואז נצטרך לומר כי תוכנם של ספרים אלו יהיה - משא ומתן הלכתי, שהרי הם מביאים לבסוף למסקנות הלכתיות).

יתר על כן, עצם הגדרת ההלכה כדבר שכל ישראל מחוייבים לעשותו מעמיד את הבעיה, מהו או מיהו הקובע שדבר מסוים הוא הלכה - ומחייב, ודבר אחר אינו הלכה ואינו מחייב. אם ניתן לדברים הגדרה פורמלית ככל האפשר ונאמר כי כל מה שכתוב ב"שלחן ערוך" הוא ההלכה, וכל השאר הוא אגדה, הרי נגיע למספר עצום של סתירות וסבכים. אפילו אנו מקבלים את כל הכתוב בשלחן ערוך (או בשאר ספרי הלכה - כמו היד החזקה לרמב"ם) כהלכה המחייבת אותנו, (וודאי שבאמת יש בשולחן ערוך דברים שאינם אלא עצה טובה על דרך האגדה), הרי אם נחפש את מקורות ההלכות, נמצא בתוכם רבים מן הספרים הידועים כספרי מוסר או קבלה - כלומר, מקורות ההלכה הם במקרים אלה באגדה. (העובדה שבספרי הפוסקים מופיע ספר הזוהר כמקור, אמנם משני בדרגה, לפסק הלכה, מראה אף היא על העובדה שההבדל בין הלכה ואגדה הוא מפוקפק וקלוש).

וככל שאנו מעיינים יותר בתחומים שבין הלכה ואגדה, כך יכולים אנו להבחין ביתר שלימות כי תחומים אלה הינם מטושטשים ביותר, וכמוהם כאין, וכי אין כל אפשרות למצוא באמת קו גבול ותיחום ביניהם.

את ההבדלים הניכרים בין הלכה ואגדה אין אנו יכולים להגביל דרך הגדרה מבוררת אלא לציינם ברמז, ובתקוה שהמבין יבין - כלומר, אנו יכולים לתת דוגמאות של דברי הלכה מובהקים, כמו למשל ההלכות העוסקות בדיני ממונות (אף כי גם שם מצויים לעיתים דברי אגדה), ולעומתם דוגמאות של דברי אגדה ברורים, כמו סיפורי האגדה על אישים במקרא, או ספרי קבלה. ורק מתוך ההשוואה נוכל להבחין משהו בהבדל בין הלכה ואגדה מבלי להניח הבדלים מוגדרים ביניהן.

מה הוא העיקר?

כאשר ניגש לברר משהו בבעיית עיקרה של יהדות מהו, הלכה או אגדה, הרי נדע מתחילה שחריפותה של השאלה ועוקצה הוסרו בעצם, שכן אין הבדל ברור ומהותי בין הלכה ואגדה. כאמור, היו השקפות שונות באותה בעיה, והיו דורות אשר הידיעה שנשמת התורה (שהיא הקבלה-האגדה) הינה היסוד ליהדות, היתה מקובלת בהם כמושכל ראשון. אולם בזמננו, עד כמה שיש עוד אנשים העוסקים ומתעניינים בבעיות הללו בקרב היהדות הדתית, נראה שההשקפה המתקבלת והולכת היא שההלכה היא עיקר היהדות, והאגדה אינה אלא תבלין לה.

יש כמה בסיסים לדעה זו על עדיפות ההלכה, וכמה מהם הינם נימוקים רציניים. הנימוק הראשון הוא כי ההלכה היא קבועה ויציבה, בעוד האגדה היא בלתי יציבה, והולכת ומשתנה מדי פעם, בכל דור ודור. ההלכה היא דבר קיים שיש בו המשכיות ושיטה קבועה, ואילו האגדה הולכת ומשתנה בכל דור בלי כיוון. החלוקה הזו נראית לכאורה נכונה, מאחר שאכן רואים אנו את דרך ההתפתחות העקבית והמתקדמת של ההלכה מן המשנה לתלמוד ומן התלמוד לפסקי הגאונים ולגדולי הראשונים והאחרונים. ואילו בשטח האגדה נראה שכל דור או כל אדם מתחיל מחדש ללא משמעת וללא עקביות. ומסייעים מכאן כי היהדות, היינו היסוד הקבוע שבה, הוא ההלכה היציבה, ואילו האגדה היא תוספת המשתנה תדיר, שיש בה חילוקי דעות, שיטות ומחלוקות. אולם, ההבדל הזה אינו אלא הבדל חיצוני אשר נסיבות שאינן פנימיות גרמו לו. העקביות והיציבות של ההלכה אינן נובעות מעצם מהותה, אלא מן ההכרח החיצוני. שהרי ההלכה עצמה, בדרך התקדמותה (כפי שהדבר מתגלה בבהירות רבה ביותר בתלמוד) מלאה שיטות חדשות, ומחלוקות מקצה לקצה, והגיוון והריבוי בדעות בהלכה אינו קטן מזה שבאגדה. ברור שהחיים הממשיים הכריחו את היהדות לומר שאם כי "אלו ואלו דברי אלקים חיים" הרי בכל זאת "הלכה כדברי פלוני", שכן אין אפשרות להישאר בתוך עירוב הדעות כשמגיע הדבר לעניינים השייכים לביצוע מעשי עבור הכלל. ומאחר שיש צורך בקביעת הלכה סופית, הרי מתבססת והולכת יצירתו ההלכתית של כל דור על סיכום היצירה של הדור הקודם, והרי זה נראה כהתפתחות יציבה ואחידה - כאשר אין מתבוננים בכל אותן השיטות והדרכים שנדחו מן ההלכה המקובלת, אף שהם בלי ספק חלק מן התורה.

אולם, אפשר להעלות טענה זו מצד אחר במקצת; גם אם אנו רואים את ריבוי הדעות והגוונים אשר בהלכה, הרי בכל זאת נראה לנו כי שיטת ההלכה (בניגוד לפרטיה השונים), היא על כל פנים קבועה ויציבה. ולעומת זאת באגדה, או במחשבה הישראלית, רואים אנו מספר נטיות בולטות מצד לצד ללא המשך שיטתי. כמו למשל שלשת התקופות הגדולות של האגדה התלמודית, הפילוסופיה בימי הביניים ותקופת הקבלה.

אולם גם כאן ההבדל אינו אלא חיצוני ולמראית העין בלבד; גם בהלכה חלו שינויים מופלגים מסוג זה - אם כי בזמנים ובצורות אחרות. ההבדל בין ההלכה של ימי הנביאים למשל (והיתה אז בלי ספק הלכה, אם כי בצורות ובאופנים שונים) לבין ההלכה של ימי המשנה, אינו פחות מאשר ההבדל בין האגדה התלמודית לבין מחשבת ישראל הפילוסופית או הקבלה. כמובן שכאשר אנו מתבוננים, רואים אנו את הקיום המקשרים את ההלכה של ימי הנביאים עם

ההלכה של ימינו. אולם אם נתעמק נראה כמו כן את הקשר בין האגדה התלמודית לבין דרכיה של החסידות בדורות האחרונים.

טוענים כי להלכה יש שיטה ואילו האגדה אינה כפופה לכל הגבלה. אולם גם הבדל זה אינו מבוסס. ממש כשם שישנן שלש עשרה המידות שההלכה נדרשת בהן, כך קיימות כנגדן ל"ב המידות של האגדה. וכל המעיין באגדות חז"ל (שהן במובן זה הפחות מסודרות ומכוונות) יוכל לראות גם בהן את העקביות, את שיטת המחשבה האחידה ואת ההתפתחות וההסתמכות על העבר.

קשרי האגדה וההלכה

מתוך עיון קצר אפשר לראות כי ההבדלים בין ההלכה והאגדה אינם אלא הבדלים חיצוניים וטכניים. וככל שמרבים להתעמק ולהתעסק בבעיות רואים שההבדלים בין ההלכה והאגדה מיטשטשים לגמרי, עד שאין דברים אלה נבדלים עוד במהותם. עיון בדברים מראה לנו כיצד ההלכה והאגדה הולכים בתוך היהדות צמודים ומסייעים זה לזה - נבדלים זה מזה במשך תקופה ידועה, וחוזרים ומתאחדים בתקופה אחרת; שהדברים שבתקופה ידועה הם אגדה בלתי מחייבת נכנסים בדור הבא אל ההלכה הקבועה והמחייבת.

הקשר ההדוק הזה בין ההלכה והאגדה מתחיל מן המקרא, כשבתורה שלובות שתי אלה יחד - הסיפור, עם ההוראה המחייבת לדורות. וכך גם מתאחדת האגדה עם ההלכה בתוך התלמוד. ברור שמדי פעם נפרדים הדרכים, אלא שהכל נפגש שוב מחדש, בדור הבא. ועל כן, כאשר נרבה להתכונן בתופעות אלו נבוא אל ההכרה שאין כאן בכלל הבדל עקרוני - יש הבדלים בין הלכה ואגדה, אולם תמיד שומרות הן ההלכה והן האגדה, על נקודת יסוד אחת הנותנת לשתייהן את הזכות להיקרא היהדות: את הקשר עם המקורות היסודיים הקודמים של היהדות ואת הקשר ההדוק ביניהן לבין עצמן. שכן ההלכה והאגדה נשארות בתחום היהדות, לעולם ביחס אחד ובגישה יסודית אחת אל הדברים.

A black and white photograph of a stone archway leading into a dark tunnel. The stone is rough and textured. The tunnel is dark and recedes into the distance. The overall mood is mysterious and ancient.

שער לתלמוד

